

I. ÉS II. APAFI MIHÁLY ERDÉLYI FEJEDELMEK LEGITIMITÁSÁRÓL

PANYI ADRIENN

I. és II. Apafi Mihály fejedelemségének legitimitását vizsgálva, számos kérdés és kétely vetődik fel, amelyekre ezen előadás keretében, szeretnék rávilágítani.

Erdélyben akkor nevezhető egy fejedelem uralkodása legitimnek, ha mind a magyar király, mind pedig a török szultán, megerősíti fejedelemségében.¹ Meg kell tehát vizsgálni, hogy a két Apafi megerősítése, megtörtént-e valójában mindkét oldalról, ha igen, akkor arra mikor és milyen keretek között került erre sor. 1661-ben Erdély, rendek által választott fejedelme, Kemény János lett, aki I. és II. Rákóczi Györgyöt is híven szolgálta életükben.

A Porta, nem akarta Kemény fejedelemségét, a lengyelországi hadjárat egyik felelősét látták benne és nem nyugodott bele a rendek akaratába. Új fejedelmet akartak, aki nekik tetsző, hűséges a Fényes Portához, végrehajtja utasításait, rendesen fizeti az adót. Kemény János, a lengyelországi hadjáratot átértékelve lett a magyar király elkötelezettje, ezért nem kereste a szövetséget a Portával. A török, számos jelöltet „megkínált” a fejedelemséggel, de a pozíció nem igazán vonzotta a kiszemeltek. Ali pasa jelöltje, Petki István, aki Rákóczi hadjáratában is részt vett, mint az egyik alvezér, Erdélyben elismerték, jelentős birtokokat mondhatott magáénak, a székely csapatok kapitánya volt, éltes korának megbízhatóságot tulajdonítottak, úgy vélték rendelkezik azzal az élettapasztalattal és tekintéllyel, hogy lecsendesítheti az erdélyieket, tudja mi a kötelessége, és legfőképpen kinek tartozik a fejedelemségért hűséggel. Erről a „megkínálásról” olvashatunk, Teleki Mihály levelezésében is, feleségének, Veér Juditnak, 1661. szeptember 9-én írt levelében: „Petkiné asszonyomnak mondd szolgálatomat. Az urát, Petki uramat, fejedelemséggel kínálja Ali pasa. Vigan legyen ő kegyelme, semmit se bánkódjék.”² A töröknek abban igaza volt, hogy Petki valóban bölcs ember, de a bölcsességet most arra használta, hogy nem vállalja a megtisztelő felkérést, idősnek érezte már magát ehhez a feladathoz, de Ali pasának ajánlott maga helyett valakit. Ez pedig nem más volt, mint Apafi Mihály, aki nemrég

---

¹ Gebei Sándor: Az erdélyi fejedelmek legitimációjának kérdéséhez. Lásd: jelen kötetben publikált tanulmányát, 37–52.

² A római szent birodalmi gróf széki Teleki család oklevéltára, Teleki Mihály levelezése. I. kötet, 1656–1660. Budapest, 1905. 186.

szabadult a tatár fogságból. Az ő testvérének, Petki Borbálának a fia, aki éppen alkalmas lenne fejedelemnek. S hogy miért éppen Apafi Mihály? Mert a fogságban megtanulta mi az engedelmesség, tehetséges, okos fiatal, akit a Porta saját elképzelése szerint tud alakítani. Ali pasa tehát úgy vélte, megvan a megfelelő személy Erdély trónjára.

Az új jelölt:

Apafi Mihály, aki részt vett II. Rákóczi György 1657. évi lengyel hadjáratában. Tatár fogságba esett. A foglyok, csak igen magas váltságdíj ellenében nyerhették vissza szabadságukat. 1660 novemberében 12 000 tallér árán veszik le a vasat Apafi Mihály lábáról és szabadult ki, Or város kapitányának, Mehmed Murzának fogságából.³ 1661. szeptember 10-én, portai követ érkezik az Apafiak ősi birtokára, Ebesfalvára azzal a paranccsal, Mihály menjen velük a török táborba. „Hivattam, Istentől, török császár szultán Mehemed khántól és vezér Ali pasától ez bajos erdélyi fejedelemségre, melyet adjon Isten, viselhessek szent nevének dicsőítésére, ecelésiájának gyarapodására és lelkemnek idvösségére utolsó veszedelmében forgó szegény nemzetem javára. Die 11. septembris. Házamtól, Ebesfalváról, Isten segítségével, megindulván, ugyan azon órában adta Isten, ez világra Gergely fiamat, találtam a tábornok Vársárhelyén.”⁴

Szeptember 12-én már a török táborban találjuk és 14-én „Választattam az ország státusitól a fejedelemségre.”⁵ Libáncs mezején. Szeptember 16.: A kerelei réten a hatalmas nemzettől adatott bot, kaftán, ló szerszámotól, tollas süveg.”⁶ Október 7-én érkezik a kard. „Die 29. adatott meg a zászló a dicsfalvi mezőn.”⁷ November 2-án pedig „Adták meg a széket és a császár arannyal írott levelét a fogarasi mezőn.”⁸ A rendek már a libáncsi események után megkezdték a fejedelmi conditiók beszövegezését, de a végleges dokumentum, csak a kisselyki gyűlésre készült el.

A fejedelmi jelvényeknek nagyon nagy volt a jelentőségük. A felszerszámozott ló, igen nagy értéket képviselt, emellett a bot, zászló, kard, tollas süveg, kaftán került átadásra.⁹ B. Szabó János az, aki a fejedelmi jelvényeket, a történelmi forrásokban, időrendbeli felbukkanásuk alapján rendszerezte: „felöltöztetett” ló, királyi bot, kard, tollas süveg, diadém, aranyos szkófia, kaftán, toll,

---

³ Tóth Ernő: I. és II. Apafi Mihály erdélyi fejedelmek naplója az 1632–1694. évről, Első közlemény, Erdélyi Múzeum Egyesület, 1900. 84.

⁴ Uo.

⁵ Ua. 85.

⁶ Uo.

⁷ Uo.

⁸ Uo.

⁹ Rácz Lajos: Főhatalom és kormányzás az Erdélyi Fejedelemségben. Budapest, 1992. 71.

kornyéta, trónszék.¹⁰ Érdekesség, hogy I. Apafi Mihály esetében sor került egy olyan „jelvény” átadására is, amelyet előtte egy fejedelem sem kapott. Ez pedig a fejedelmi szék volt. Fiának, II. Apafi Mihálynak már nem küldték meg.¹¹ A jelvények megküldése és a beiktató levél vagy szerződés levél együttesen jelentette azt, hogy a Porta a maga részéről fejedelemnek tekinti az adott személyt. Nem szabad elfelejteni viszont azt a tényt, hogy Erdélyben, 1661-ben még mindig két fejedelem volt, Apafi Mihály és Kemény János.

Apafi ugyan tárgyalt volna Kemény Jánossal, a kialakult helyzet békés úton történő rendezéséről, de a királyi seregekkel támogatott másik fél nem volt hajlandó erre. Az erdélyi főurak, Kemény híveinek számítottak, Apafi mellett pedig „csak” a török állt. De ez a török támogatás nagyobb hatalom volt, mint bármely más. Kemény tudta, serege kevés a török ellen, a segítség a magyar király oldalról érkezett Raimondo Montecuccoli parancsnoksága alatt. Hírt vittek arról is, hogy a szászok meghódoltak Apafinak. A török azon volt, hogy minél előbb Apafi hűségére térjen az ország. Ezért gyűlést hirdettek Kisselykre, ahová várták a rendeket, főurakat, Erdély befolyásos embereit. Erre Kemény válaszlépése egy ellenparancs, senki ne menjen el a gyűlésre, maradjanak az ő hűségén.¹² A másik oldalon viszont elkezdtek kézbesíteni a meghívókat Kisselykre,¹³ melyben Apafi már fejedelemként tüntette fel magát. „Michael Apafi dei gratia princeps Transsilvaniae partium regni Hungariae dominus et Siculorum comes.”¹⁴

Apafi Mihály, 1661. november 20-án érkezett meg a gyűlés helyszínére, naplójából tudjuk a következőket. „Megesküdtem az országnak császártúl minden fejedelemséghez adatott eszközöket előhozván az ország közibe.”¹⁵ A csausz pasa, egy nappal később, november 22-én jelent meg, nagy pompával hozva a beiktatási jelvényeket, valamint a beiktató levelét (= szerződés levelét), az ahdnamét.¹⁶ A rendek, a Libáncson megkezdett munkát folytatva beszövegezték a fejedelmi kondíciókat. A fejedelmi beiktató gyűlésen Apafi hűséget fogadott Erdélynek, ezután a rendek felesküdtek Apafira. Immár I. Apafi Mihály volt Erdélynek a rendek és a Porta által is elismert fejedelme. Bornemisza Anna azonban fenntartásokkal fogadta férjének a török általi nagylelkűségét, amellyel fejedelmi székbe emelte és féltette őt a Kemény Jánossal való csatározástól is. 1661. december 25-én férjének Szebenből írt levelében ennek hangot is adott:

---

¹⁰ B. Szabó János: Az erdélyi fejedelmi jelvények. In: Keletkutatás (Szerkeszti: Kakuk Zsuzsa) Budapest, 1994 tavasza, 59.

¹¹ Ua. 72.

¹² Erdélyi Országgyűlési Emlékek. 1661–1664. Szerkesztette: Szilágyi Sándor, MTA Budapest, 1888. Tizenharmadik kötet. 4–6. (továbbiakban: EOE XIII.)

¹³ Uo.

¹⁴ Ua. 75.

¹⁵ Tóth: I. Apafi napló i.m., 6.

¹⁶ Uo.

„...Ides szívem, bizony valóban rossz hírt hallottunk: ... vigyázzon kld, mert Kemény János uram meg akarja kerölni kldet. ... Én ides szívem, ha kld elmegyen, tudom, rab leszek, Bethlen Jánosné példa, mert én az hitlevélnek, az kit azok adtak, nem igen hiszek.”¹⁷ És valóban a döntő ütközet, amelytől Anna is tartott, a két erdélyi fejedelem között elkerülhetetlenné vált. A török seregek 1662. január 22-én Nagyszőlősnél győzedelmeskedtek Kemény János és a Montecuccoli által vezetett császári csapatok felett. Immár csak egy fejedelem maradt Erdélynek, I. Apafi Mihály. Adódik a kérdés: ezek után, tekinthető-e legitim uralkodónak I. Apafi Mihály? Megtörtént-e a magyar király és török szultán részéről is az elismerése?

Amennyiben az erdélyi rendek oldaláról nézzük a kérdést, ők szabad fejedelemválasztó jogukkal élve, megválasztották a fejedelmet, beszövegezték a conditiokat, Apafi esküjét vették, ugyanígy a rendek is kinyilvánították hűségüket a fejedelemnek. Apafi hitlevelét Kemény János hitlevelének pontjai alapján szövegezték be, kissé változtattak rajta, 2–3 új feltétellel bővítették.¹⁸ Érdekes, hogy a Kemény János conditioit szövegezők között ott találjuk Apafi Mihályt is! 1660. december 16 – 1661. január 12. közötti országgyűlésen a bizottság tagjaként, mint egyedüli regalista, tehát nem mint tanácsúr vett rész.¹⁹ A Kemény-féle XIX. conditio helyett, mely az általános amnesztiát foglalta magába, Barsay Ákos XIX. conditioja került, a kincstartói hivatal szervezéséről. A rendi sérelmeket pedig azzal próbálták orvosolni, hogy az ország előljáróit, a fejedelem nem küldhette hadba Erdély határain kívül. Határon belül is csak indokolt esetben kérheti őket, fegyver felvételére, panaszukat köteles meghallgatni, maga helyet, teljes hatalommal felruházott delegációt, nem küldhet tárgyalni.

A conditiok, nem adtak szabad kezet Erdély első emberének. Míg János Zsigmond erdélyi fejedelem szinte korlátlan szabadsággal rendelkezett Erdély élén, addig I. Apafi Mihály gyakorlatilag nem is hozhatott önálló döntéseket. Mindenben a tizenkét tagú tanács, vagy a rendek jóváhagyását kellett kérnie. Így kellett eljárnia a bel- és külügyi, diplomáciai kérdésekben valamint a hadüggyel kapcsolatos teendőiben. A tanácsurakat erőszakkal nem mondathatta le, de nem is tarthatta akaratuk ellenére tanácsúri pozícióban őket, ha azok nem szerették volna tovább viselni a tisztségüket. Az igazságszolgáltatásban kötelezték Erdély írott és íratlan jogainak, betartására és betarttatására. Vallás tekintetében, a négy bevett vallás (református, evangélikus, katolikus, unitárius) szabadságát kellett biztosítani.

Érthető módon a conditiokban kikötötték, hogy a fejedelem a Fényes Porta felé hűséges legyen, és a jó viszonyt ápolja. Ez a jó viszony elvárt volt a szom-

---

¹⁷ Történelmi Tár 13. k. Bp., 1890. 394.

¹⁸ EOE XIII. 6.

¹⁹ *Trócsányi Zsolt*: Teleki Mihály. Erdély és a kurucmozgalom 1690-ig. Budapest, 1972., EOE XII. Budapest, 1887. 469.

szédos országok felé is. A nemesekre és a városokra vonatkozóan pedig a privilegiumaikat kellett megerősítenie, tiszteletben tartania.²⁰ Azt kijelenthetjük, hogy a rendek a szokásoknak megfelelően jártak el I. Apafi Mihály megválasztásakor, de a rendek fejedelem választása mennyire volt szabad? Az erdélyi rendek különösen nagy hangsúlyt fektettek a libera electio – szabad fejedelemválasztó joguk érvényesítésére. Kérdés: mennyire tekinthető egy választás szabadnak, akkor, amikor a Porta már eldöntött tényként kezeli az új uralkodó személyét? Arról nem is beszélve, hogy a rendek is tisztában vannak a török elvárásával? A Fényes Porta, mint láttuk 1661 novemberében elismerte Apafit fejedelemnek.

Papp Sándor történész, oszmanológus az általa feltárt források alapján egy többlépcsős rendszer meglétéről ír, melyben rekonstruálta, hogyan, milyen fokozatokon át válik valaki fejedelemmé a Porta részéről.

Első lépésként, a Portán hírül kellett adni a választás tényét és a választott nevét. Amennyiben a Fényes Portának nem volt kifogása a rendek választása ellen, úgy egy magas beosztású tisztviselőjével megküldte a parancs levelet, fermánt. Második fok, amikor megérkezik a szultántól a zászló, amely egyike a fejedelmi jelvényeknek. A harmadik szakasz, a végleges kinevező okirat, vagy berát. Ennek megküldéséért komoly pénzeket kellett fizetniük a választott fejedelmeknek. A negyedik fokozat is súlyos aranyakat kívánt, de ez a dokumentum volt a legfontosabb az erdélyi fejedelmek tekintetében, az úgynevezett szerződéslevél, vagy ahdnáme.

Papp Sándor felhívja arra is a figyelmet, hogy különbség van a vajdák és az erdélyi fejedelmek elismerésének menetében. Mégpedig azért, mert a vajda elismerése lezárul a harmadik szakasznál, azaz a végleges kinevező okiratnál. Csak Erdély fejedelmei esetén találkozunk az ahdnáme kiadásával, amely abban különbözik a beráttól, hogy a két „szerződő” fél rögzítette a kötelezettségeket és elvárásokat, valamint a kötelező szolgáltatásokat.²¹ Az Erdélyi Országgyűlési Emlékekben, 1661 novemberében datálva, utalást találunk I. Apafi Mihály ahdnáméjára, amit a Török–magyarkori államokmánytár lapjain olvashatunk. Ez teljes mértékben helytálló, valóban a 10–12. oldalon publikálva van Mehmed szultán, I. Apafi Mihálynak kiadott dokumentuma.

Csak hogy Papp Sándor rámutatott, hogy tartalmilag összevetve más fejedelmi ahdnamékkal, ezt nem tekinthető „klasszikus” szerződés levélnek, hanem csupán megerősítő levélnek, berátnak. Az ahdnámét a szultáni levelek mintájára állították ki meghatározott forma szerint, amely felsorolja a kiállító szultán nevét, általa birtokolt területeket, majd megadja a dokumentum keletkezésének apropóját. A beráttól abban különbözik, hogy a kinevező okirat a szultáni biro-

---

²⁰ EOE XIII. 77–90.

²¹ Papp Sándor: Thököly Imre és a törökök. A kuruc állam helye az Oszmán Birodalomban. In: Gróf Imrich Thököly a jeho povstanie / Thököly Imre gróf és felkelése (Ed. Peter Kónya) Prešov, 2009. 257.

dalom részeit képező területek tisztségviselőinek kinevező iratokkal mutat hasonlóságot.²² Az Erdélyi Országgyűlési Emlékek, azonban berát címszó alatt is közöl egy szintén Apafinak kiállított dokumentumot 1662. évi dátumozással. Ez az irat az előzmények felelevenítésével kezdődik, utalva Kemény Jánosra, (aki meggyilkoltatta Barcsai Ákos akkori fejedelmet,) erre a hírre küldi Erdélybe a Fényes Porta Ali pasát azzal a feladattal, hogy egy alkalmas embert helyezzen a fejedelmi székbe. A kiválasztott személy pedig Apafi Mihály lett. Az okmányban rögzítették Erdély éves adóját, azaz a Porta 40 000 tallért várt el évente. Megállapítást nyert az is, hogy a rendek a szultánra és a fejedelemre letették az esküt, és Apafi nemkülönben, esküt tett a szultánra és Erdély törvényeire. Kiemelten hangsúlyozták, hogy a rendek saját akaratukból választották új fejedelmüket. Apafi a Porta folyamatos tájékoztatásán túlmenően arra is kötelezettséget vállalt, hogy fel fog lépni a Porta valamennyi ellenségével szemben, így szükség szerint Kemény János, a moldvai és havasalföldi vajda ellen is, az adókat időben befizeti, és kitartóan hűséges lesz a szultánhoz.

„...Ali passának is tetszéséből... emelvén Erdélyországunknak fejedelemségére, igaz hazájoknak tagjai közül való nagy rendet Messiás vallásán lévő Apafi Mihály hívünket...ki is megmutatván hatalmasságunkhoz igaz hűségét, fejet hajtván vezérünknek s parancsolatjára,...negyvenezer aranyra engedjük Erdélyországának esztendőnként való adóját...és annak ideje korán való beszolgáltatásában teljes tehetsége szerint igyekszik, megesküvén fényes portánknak és őstől maradt országunknak igaz hűségére. Az Erdélyországnak három nemzetből álló statusi is hasonlóképen megesküvén mind hatalmasságunk hűségére, s mind az Apafi Mihály Erdélyországának, fejedelmének hűségére.”²³

Mindezek után a szultáni udvar „mindenekben megoltalmazán assecuráljuk és confirmáljuk ez fényes írásunkkal Apafi Mihály hívünket életéig.”²⁴ A fejedelemségben megerősítette az 1662. március 2–4 között megérkező szultáni berát, melyből kitűnik, hogy őt tartották fejedelemnek, elvárták hűségét, ajándékba még két kaftánt is küldtek. „Hatalmas török császár levelének fordítása, melyet hoztak Nagysinkre 2. martii 1662. Kapucsipassa hozta. Az Christus vallásán levőknek tekintetes erdélyi fejedelem Apafi Mihály köszönetemet írom. Mioltátul fogva tégedet fejdelemmé tettünk, megesmértünk, mi hatalmasságunkhoz hív és igaz voltál ... abbéli hozzád való jóakaratombul és igasságodért való indulatombul küldöttem két kaftánt, melyeket reád vévén és felöltözvén viseld jó egészséggel, és ez levelünkből akaratunkat megértvén, hogy az erdélyi fejedelemiséget hozzánk való hűségédért életedig neked adtuk... Ennek utána immár te

²² Papp Sándor: Muszlim és keresztény közösségek, egyházak és államok autonóm rendszerei az Oszmán Birodalomban. In: Keletkutatás 2011 tavasz, 54–55.

²³ Török–magyarkori államokmánytár. Szerkesztette és jegyzetelte Szilády Áron és Szilágyi Sándor, Pest. 1869. 10–12.

²⁴ Uo.

lévén erdélyi fejedelem, megnyugodtunk hatalmasságunkhoz való hűségében...akik pedig még eddig fejet nem hajtottak mi hatalmasságunknak és hűségre nem jöttek, azoknak is add értésére az levelünket és hivassad őket hűségre. Ali passával főszerdárunkkal is egyetértvén éjjel nappal járasd emberedet hozzánk tudósítván. Ezek után isten velünk. Iratott Drinápolyban 1072.”²⁵

A két dokumentum, láthatóan eltér a történelmi előzmények taglalásában valamint az adó összegének meghatározásában, de a lényegben azonos. Mind az egyik, mind a másik megerősíti őt Erdély fejedelmének, erre utalnak a fejedelmi jelvények is, melyek ugyan nem egyszerre, de mind megérkeztek.

A magyar király oldaláról való megerősítés már jóval nehezebb kérdés. Edigi vizsgálódásaim során, olyan dokumentummal, amely I. Apafi Mihály uralkodását 1688-at megelőzően, a király oldaláról direkt megerősítette volna, nem találkoztam. Arra vonatkozólag, viszont utalást találtam, hogy Apafi, nemcsak az erdélyi rendek és a török által akarja magát elismertetni, hanem a magyar királyi udvarban is. Sárosi András diákot küldi a királyhoz 1661 végén, hogy tudassa megválasztását. Kérve az elismerést, továbbá azt, hogy a királyi udvar ne támogassa Kemény Jánost. Apafi még Turenne marsall-t is megkérte arra, hogy járjon közbe érdekében XIV. Lajos francia uralkodónál.²⁶ Az 1664. évi birodalmak között megszületett vasvári békében, mindkét uralkodó alattvalóként tekintett Apafira, I. Lipót, mint a Magyar Korona tartományának urára.²⁷

Átnézve az 1680-as évek idevonatkozó diplomáciáját, I. Lipót magyar király bizonyos feltételekkel látott esélyt arra, hogy Apafit külön is „törvényesítse” uralkodónak Erdély élén. 1684-ben Pater Dunod Antidius jezsuita szerzetes a magyar király követeként Erdélybe érkezett azzal a megbízással, hogy Erdélyt „beszervezze” a törökellenes Szent Ligába, a Német-római Császárság, Lengyelország és Velence mellé. A Portától való elszakadás fejében I. Lipót király védelmet ígért Erdély számára, I. Apafi Mihály élethosszig tartó uralkodásáról majd külön diplomát helyezett kilátásba. Ez a szóbeli előterjesztés fiára is, II. Apafi Mihályra is vonatkozott, aki felnőtt korba jutásával léphetne apja örökébe.²⁸ Apafi elutasította az ajánlatot, mert az nem rendezte egyértelműen, a saját és a fia fejedelemségével kapcsolatos kérdéseket.

Az 1686. júniusi bécsi tracta sem hozott megoldást ebben a kérdésben, az Apafiaknak szánt diploma nem került megerősítésre.²⁹ A fejedelemnek, akárcsak a Bécsbe küldött követeknek és Teleki Mihálynak sem volt elfogadható a terve-

---

²⁵ Ua. 101–102.

²⁶ EOE XIII. 8., *Georg Kraus*: Erdélyi krónika 1608–1665. Fordította: Vogel Sándor, Budapest, Pro-Print Kiadó 2008. 110.

²⁷ *R. Várkonyi Ágnes*: Az önálló fejedelemség utolsó évtizedei (1660–1711). In: Erdély története 1606-tól 1830-ig. II. k. Szerkesztette: Makkai László, Szász Zoltán. Bp., 1986. 802.

²⁸ *Kőváry László*: Erdély története. Ötödik kötet. Pest, 1863. 164.

²⁹ Ua. 173.

zetbe illesztett „oltalma alá”³⁰ venni kifejezés, mert az, még ha burkoltan is, de az Erdély feletti hatalom átvétel szándékát sugallta. Közismert, hogy az 1687. október 27-i balázsfalvi egyezmény már Buda töröktől való visszafoglalása után keletkezett. A császári csapatok egyre nagyobb térnyerése, ill. a török visszaszorulása figyelhető meg, a hatalmi viszonyok átrendeződése kétségtelenül megindult, egyre többen látták a jövőt a császár, magyar király oldalán, elszakadva a Portától. I. Apafi Mihály is biztosítottak láta immár saját és fia fejedelmi címét. Apafi részéről meg is történt a hivatalos aláírás, viszont a magyar király részéről nem. A másik aláíró fél nem I. Lipót magyar király, hanem Lotharingiai Károly herceg, a császári csapatok parancsnoka volt, aki csak arra kapott felhatalmazást, hogy ígéretet tegyen a magyar király nevében.³¹ I. Lipót azonban nem erősítette meg az egyezményt, célja az volt, hogy feltételek nélkül vonja fennhatósága alá Erdélyt.

Úgy tűnik, hogy 1688 júniusát a megújított elismerés, egy félreértelmezhetetlen legitimálás pillanatának tekinthetjük. A dokumentum, melyben „a mostani fejedelem ő maga idősb Apafi Mihály, úgy tőlünk választott ifjabb Apafi Mihály”³² címében, méltóságában megerősítést nyert, az a fogarasi nyilatkozattal igazolható, bizonyítható. I. Apafi Mihály életében az 1688. év más szempontból is sorsfordító volt. Ekkor veszíti el feleségét, Bornemisza Annát, aki közel 30 éves uralkodása alatt mindvégig rendíthetetlen támasza és segítője volt. Anna volt az, aki szinte „társuralkodói” minőségben irányította Erdély gazdaságát, gondot viselt a fejedelmi birtokokra, a fejedelem távollétében rendelkezhetett haderő mozgósításában is. Széleskörű levelezést folytatott politikai és diplomáciai tekintetben.

Felesége halála után a fejedelem fizikailag és lelkileg is megtört, nem fordított már megfelelő figyelmet uralkodói teendőire sem, amelyről joggal gondolhatta azt, hogy halála esetén biztosított az uralkodói folyamatosság fia, Mihály számára. I. Apafi Mihály, 1690. április 15-én bekövetkezett halála, komoly politikai válságot idézett elő, mind a belpolitikában, mind a külpolitikában.

Az eredeti kérdésre fókuszálva: II. Apafi Mihály de jure fejedelemnek tekinthető-e, azaz a magyar uralkodó és a Porta által is elismert fejedelem-e?

Az Apafi-családban sokáig kérdéses volt, ki is vigye tovább a fejedelmi címet. Erre egészen 1676. október 13-ig nem nagyon találtak megnyugtató választ. 1661-ben született Gergely fiuk 1666-ban, majd az 1664-ben született Gyurkó még ugyanabban az évben elhalálozott. 1677-ben halva született kisfiú, 1674 kisfiú, aki aznap este elhunyt. 1676. október 13-án született Mihály, akit még egy fiú, Gergely követett, de őt már 1682-ben eltemették. 5 fiúgyermeket veszített el így a család. Az utódlás szempontjából a lány gyermekek nem vihették

---

³⁰ Uo.

³¹ Ua. 184.

³² Ua. 186.

tovább a fejedelemséget – de Susa-tól ? (a név nem biztos), Zsuzsannától és Évától is búcsúzniuk kellett, szintén nem érték meg a felnőtt kort. Az elvesztett gyermekek feletti fájdalom és reményvesztettség jellemezte a házaspárt. A család és Teleki Mihály kancellár 1681-ben látta a legnagyobb esélyt arra, hogy „fejedelmi dinasztia” megalapozása sikerre vihető. A Porta újabb hadba szállást rendelt el Bécs ellen. Az udvar, a rendek felé azzal érvelt, hogy minden háború kimenetele kétséges. Sokkal nyugodtabb lehetne a haza, – bár ne következzen be – ha a fejedelem elhalálozna, mert így a fejedelmi szék üresen maradna, a trón kérdése rendezett lenne.

A legalkalmasabb pedig tovább vinni a fejedelemséget, a fejedelem fia, aki apja mellett, beletanul az ország vezetésébe. Az érvek valószínűleg hatottak, mert 1681. június 13-án, Fehérváron „Istennek megköszönhetetlen bölcs rendelkezéséből nagyobbik Apafi Mihály nevű fiam az országtól választatott erdélyi fejedelemségre, kiért áldassék az ő dicsőséges szent neve mindörökké.”³³ Tóth Ernő, aki a két Apafi fejedelem naplóját közzétette, Nemes János jegyzőkönyvére hivatkozva azt igazolja, hogy a rendek, se külső, se belső (a fejedelem, vagy Teleki, esetleg Anna) kényszer hatására választották meg, az alig öt éves gyermeket Erdély fejedelmének, hanem „egy szívvel-lélekkel”. „Senki nekünk nem proponálta, annál inkább nem imponálta, hanem Isten kegyelméből magunk securitását látván benne, magunktól cselekedtük.”³⁴ Hogy mégsem lehetett ennyire egyszerű a választás és itt is voltak természetesen ellenlábások, Daczó Gergely Küküllő vármegyei követ pl. gondolkodási időt javasolt, de „Teleki leriasztá, a gyermeket ölébe behozván, asztalra tette s a választás rögtön végre hajtatott.”³⁵

II. Apafi Mihály fejedelmi conditioinak kidolgozása nem igényelt túl sok időt a rendektől. Ugyanis teljes egészében átvették II. Rákóczi György fejedelmi conditioit, akit, szintén gyermekkorában, apja uralkodása alatt választottak meg a rendek. Az Erdélyi Országgyűlési Emlékekben olvashatunk II. Apafi beiktatásáról is, a conditioik tekintetében a rendek nem adták meg az összes feltételt, csak kiragadtak belőle párat, mint például a haza szabadságának megtartása, a négy bevett vallás tartása, hűség a Fényes Portához, szomszédos országokkal való jó kapcsolat fenntartása, tehát a fejedelmi feltételek legsarkalatosabb szegmenseit. A további részekről megjegyezték, hogy teljes mértékben meg egyezik a Rákóczi conditiokkal, ahogyan az előző négy.³⁶

Az ifjabb Apafi conditioit tekintve elmondható, hogy semmiben nem kapott nagyobb szabadságot, mint apja I. Apafi Mihály. Választási feltételeikben közös,

³³ Tóth: I. Apafi naplója. Harmadik közlemény. 221.

³⁴ Uo.

³⁵ *Jakab Elek*: Az erdélyi fejedelemség utolsó éve. Sándor Pál kapitih. Második Közlemény. Magyar Történelmi Tár. Szerk. Toldy Ferencz. XX. kötete. Budapest, 1875. 61.

³⁶ EOE X. Budapest, 1884. 189.

hogy csak a tanács tudtával és engedélyével fogadhattak követeket, követeket is csak a tanács engedélyezésével indíthattak útba. Külföldi delegációkra ugyanez vonatkozott, ráadásul a delegátusok nem kaphattak teljhatalmú megbízást a tárgyalások lefolytatására. A fejedelemmel szembeni bizalmatlanság oly mértékű volt, hogy még azt is írásba foglalták, hogy Erdély ura titokban sem kezdeményezhetett tárgyalásokat, nem küldhetett senkit az idegen követ szállására jóváhagyás nélkül. Szövetségeseket sem kereshetett önállóan, csak a tanács és a rendek jóváhagyása mellett. Az Apafiak külpolitikai hatalma erősen korlátozottnak mondható. Pénzügyi kérdésekben, szinte minden nagyobb kiadást jóvá kellett hagyatnia a gyűléseken. A legfőbb bírakat, akárcsak a főispánokat az Apafiak országgyűlési jóváhagyással nevezhették ki. Katonai ügyekbe – a hadak összehívása, felosztatása, a hadüzenet kiadása, béketárgyalások, szövetségesek kérésése – szintén beleavatkozott az országgyűlés. Habár a főkapitányokat a fejedelem jelölhette, de az erdélyi diaeta hagyta jóvá. Főkapitányok, zsoldosok foglalkoztatására és bérére javaslattal élt, de a meghívottak és a képviselők szavazataival véglegesítették. Elvárták mind a két fejedelemtől, hogy a szomszédos országokkal a jó kapcsolatot fenntartsák. A fejedelmek mellett egyébként egy 12 fős tanácsadó testület működött, a székely–szász nációk küldötteinek arányát az Apafiak idején 2–2 főben határozták meg. Nem meglepő, hogy a fejedelmekkel szembeni minimális elvárás a három nemzet írott és íratlan törvényeinek a betartása és betartatása volt. Kikezddhetetlen alapelv volt a négy bevett vallás háboríthatatlanságának a garantálása. II. Apafinál e vonatkozásban azt is kikötötték, hogy csak azt a vallást gyakorolhatja, amiben nevelkedett. Ilyen jellegű megszorítást a korábbi fejedelmek esetében nem találunk.

A fejedelmi adományok „szabályozása” sem került el a törvényhozók figyelmét. A két Apafi, saját részre nem különíthette el a fiskális javakat, adományozást csak hűséges ember javára, a fejedelmi tanács belegyezésével, tehetett. Ez is logikusan hangzik, hiszen melyik fejedelem ne szeretne volna saját jószágát szaporítani, jelentős területeket adva közvetlen rokonoknak, feleségnek, gyermekeknek. Ezt az egy kézen való hatalmas birtok felhalmozást szerették volna kiküszöbölni úgy, hogy az ország javaiból nem részesülhetett a fejedelem.

Érthető módon, itt nemcsak a tanács és a rendek (= natiok) szerepelnek a felsorolásban, hanem a gubernátor is. Ennek oka abban rejlik, amennyiben a fejedelem, I. Apafi Mihály, még fia nagykorúsága előtt halálozna el, azaz a fia 20-dik életévét nem töltené még be, úgy a gubernium segíti a kormányzásban.³⁷

II. Apafi Mihály mindössze 14 éves atya halálakor, 1690. április 15-én, még nem nagykorú. Anyja sem vehette át a teendőket és az irányítást nagykorúságáig, mivel Bornemissza Anna, a fejedelem halála előtt 2 évvel hunyt el, 1688. augusztus 4-én, fiuk ekkor még csak 12 éves volt. II. Apafi Mihálynak, tehát árván kellett szembenéznie 1690 utána a rázúduló kihívásokkal, mások gyámsá-

---

³⁷ EOE X. 145–148.

ga alatt. A Diploma Leopoldinum, 1690 decemberében rendelkezik gubernium létrehozásáról, a gyermek II. Apafi Mihály esetében. A gubernátori címet, Bánffy György látja el, a kancellár Bethlen Miklós lesz. Szokás volt, más állam uralkodóit felkérni gyámnak, a kinevezett erdélyi urakon kívül. II. Apafi Mihály külföldi gyámjai, hivatalos formula alapján, akiket a gyermek fejedelem kért fel, természetesen a főurak révén, a barndendurgi választó fejedelem, és Anglia királya voltak. A Diploma Leopoldinum, nem törölte el a rendek szabad fejedelemválasztó jogát, abban megerősítette őket, mégsem került sor újabb fejedelemválasztásra, annak ellenére, hogy a lehetőségük meg volt rá.

1681-ben a rendek ugyan megválasztották II. Apafit, de mivel apja ekkor még élt, ráadásul ő maga gyermekkorú, így sem neki, sem az országnak nem kellett letennie az esküt. A háborúskodások, és nehéz politikai helyzet miatt – Thököly Imre színrelépése, Felső-Magyarországra kapott 1682-es ahdnáméja – nem akar megérkezni a Portai megerősítés. Anyja, Bornemisza Anna mindent megtett ennek sürgetésére, újra a Rákócziakhoz „fordult”, az akkori levelezést felhasználva, melyben a gyermek II. Rákóczi György megerősítését kérték, küldi a Portának az aranyakat, a teljesítésére. Csak Thököly 1683-as párkányi vereség után érkezik meg a megerősítés, 1684. július 3-án. Hogy ez a választás teljesen hivatalos legyen, a portai megerősítés, ahdnáme is szükségeltetett volna. Anna minden gondolata a körül forgott, hogyan lehetne minél előbb fiának megszerezni a megerősítést. Élénk levelezést folytatott ez ügyben a portai követekkel. 1681-ben Gyerőfi Györggyel váltottak sűrűn levelet a gyermek dolgában. Mivel nem volt kiinduló pontjuk mennyibe is kerül a Fényes Portán kialkalmazni a megerősítést, arra a következtetésre jutottak, hogy megkerestetik I. Rákóczi György fejedelemmé választásakor történt levelezést, és az abban foglaltakat veszik alapul, hiszen őt is gyermekként választották fejedelemnek, még apja életében.

Az elgondolás nem volt rossz, csak majd, mint látni fogjuk a későbbiekben, átmenetileg megfordul a „széljárás” a Portán. Bornemisza Anna, Gyerőfi György portai követnek a következőket írta Gyulafehérvárról 1681. december 9-én: „Itt az káptalanban ifju Rákóczi György fejedelem választása kori leveleket, instructiókat, s mind arról mit ígértének az portán vezérnek, s egyebeknek, találván, leíratuk.”³⁸ December 21-én már az előbbi levélre kelt válasza reagált a fejedelemasszony, és a levél tartalmából arra következtethetünk, hogy igen kevesellhette a Porta a felkínált összeget. „Az mi az gyermek dolgát nézi, az káptalanbúl az leveleket kikerestetük, megláthatja Kegyelmed, Rákóczi Ferenc uram, és az ifju Rákóczi György fejedelem idejében is nem kívántak annyit koránt is.”³⁹

---

³⁸ Történelmi Tár 8. k. Bp., 1885. 550.

³⁹ Történelmi Tár 8. k. 551.

A gyermek megerősítésére még 1682-ben sem került sor, de Anna és Gyerőfi egyeztetése-egyezkedése ez idő alatt is töretlen. Fogaras, 1682. február 28. „Csak uram ő kegyelme maradhatna benn, azon legyen Kegyelmetek, az gyermek dolgában is, mint feljebb íram, az mint istennek tetszik, úgy legyen, úgy igazgassa Kegyelmetek elméjét, s mind az hatalmas nemzetnek, mi(n)t ő felsége rendelte.”⁴⁰ Kivehető Anna aggodalmából, hogy férjének a dolgai sem mentek túl jól a Portánál. 1682-ben, a török Apafiba vetett hite megrendült, szerintük nem vette ki igazán a részét a harcokból, csak többszöri felszólításra indult hadba, akkor is inkább szedett-vedett sereggel, mint képzetekkel. Miért ez az elfordulás? Az 1680-as években egyre nagyobb tekintélyre és befolyásra tett szert, az Erdélyben nevelkedett Thököly Imre. Aki kiváló hadvezér, szónok, vakmerő módon vetette bele magát a török hadjárataiba, hiszen neki nincs mit kockáztatni, nem fejedelem, nem kell ország és nép miatt aggódni, csak nyerhet. És nyert is 1682-ben Fülek alatt. A jutalom pedig Felső-Magyarország volt. A török és a császár is Thökölyvel tárgyalt, Apafi a háttérbe szorult. Neki volt mit veszítenie. Országot, népet, trónt. Ugyan folyamatosan sürgették, természetesen finoman a Portát, hogy küldenék már meg az ahdnamét, de az továbbra sem akart megérkezni. Gyerőfi György mellett, Bornemisza Anna, egy másik közvetítő portai követtel, Székely Lászlóval is élénk levelezést folytatott fia ügyének előmozdítása érdekében. A Rákóczi levelezésből kiindulva, ahol is 25 000 tallér szerepelt, Apafiék is ennyit ajánlottak fiuk elismeréséért.

Székely írja 1682-ben írta, hogy tavasszal lett volna arra módja, 5000 tallér áron biztosítékot vásároljon a gyermeknek, de Anna jóváhagyása nélkül nem akart cselekedni. Amennyiben véghez akarják vinni a dolgot, nem ártana, ha a fejedelemasszony legalább 2–3000 tallért küldene, arra az esetre, ha fizetni kellene előleget.⁴¹ A Portán nevetségesnek tartják az összeget, régen volt az, amikor ennyiért fejedelemséget adtak! A tarifa 200 000 tallérról indult, a 25 000 tallér csak a biztosíték volt, ezek felett még kb. 50 000 tallért tett ki az egyéb vezéreknek ígért „ajándék”.⁴² De 1684-ben mint már annyiszor újból fordul a szerencsekereke, csak most Apafi Mihály felé. Thököly súlyos vereséget szenved Párkánynál, amit a török teljesen a főúr számlájára írt. A Portát sikerül Apafi mellé visszaállítani, pénzzel, szép szóval, ajándékokkal, és a fejedelem ismét a Portához hű, adókat pontosan fizető lesz. Megelégedett már a Porta a 25 000 tallérral is, amiből még a vezéreknek is jutott. 1684. július 3-án, írást adnak ötven erszénynek megfelelő – vagyis 25 000 tallér átadásáról, az átadók pedig Nagy István fejedelmi követ és Székely Mózes portai kapitánya. A fejedelmi jelvénye-

---

⁴⁰ Történelmi Tár 8. k. 552.

⁴¹ *Jakab Elek*: Az utolsó Apafi: történelmi tanulmány. Magyar Történelmi Tár 5. évf. 9. szám. Budapest, 1875. 9.

⁴² *Bíró Vencel*: Erdély követei a Portán, 78–80. – <http://mek.oszk.hu/08400/08465.pdf> (letöltve: 2012. II. 14.)

ket és a megerősítő levelet augusztus 7-én Ozmán kapucsi basa hozta el a portáról.⁴³ Tehát megérkezett a berát, felcsillant a remény, hogy az ahdnamé sem várat már magára, elküldik végre.

A beiktatási ceremóniára és berát átadására, Czegei Vass György naplójában vonatkozóan igen részletes leírást találunk. Tőle tudjuk, hogy 1684. augusztus 22-én Fehérvárott, azért bomlik fel az országgyűlés, mert a fejedelem hírül vette, hogy a Portáról útban vannak a gyermeknek szánt fejedelmi jelvények közül a bottal és a zászlóval.⁴⁴ Szeptember 18: „adta meg ifju urunknak a kapucsi basa az török császártól ifju urunknak küldetett botot, zászlót, kardot, süveget tollastól és egy szerszámos török lovat, melynek megadása és praesentálása mi-csoda pompával renddel volt, azokért az kik jelen nem voltak, leirom, kiket én láttam, hallottam és kikben magam is voltam.”⁴⁵ A hiteles szemtanú ezután részletesen beszámolt az eseményekről. Kezdődtek mindezek hétfőn reggel 9 órakor, mikor is a rendek felmentek az országházba, kikérik a gyermeket a fejedelmi pártól és beviszik maguk közé. Köszöntik, megáldják háromszoros viváttal kísérvé. 10 órakor a fejedelem, fiával a templomba vonul, ahol a fejedelem udvari papja Nagyari János mond beszédet. Később, már a fejedelmi pár házában, a szülők elbúcsúznak a gyermektől, azt hintóba ültetik, Keszei és Haller kíséretében. Mögöttük fegyveresek és az ország fő emberei, szintén fegyverben. Itt már az udvari zászlók mellett a „kis” fejedelem zászlai is felvonultak. Az út a török sátoráig vezet, ahová a gyermeket bekísérték. A sátonál a Kapucsi pasa fogadta, aki a császár nevében köszöntötte, majd annak ajándékát a kardot kötötte fel Mihály oldalára, botot kezébe adta, süveget a fejébe tette, és a zászlót is kézbe adta. Jelvényeket segítségképpen a főurak elvették tőle, mert nehéz volt tartani a kisfiúnak. Majd a Kapucsi pasával kiegészülve visszaindulnak a várhoz. A pasa ezután I. Apafi fejedelemnél teszi tiszteletét, átadja a gyermek konfirmációját, mind a két Apafit és a 12 tanácsurat „felkaftánozza”, kicsit még beszélget velük illendőségéből, majd elhagyja a termet.⁴⁶

Csak hogy, van egy kis probléma a jeles irat szövegével. II. Apafi Mihály nevét elírták a portán, amit a fejedelmi pár sérelmez és kéri, szívéjesen a Fényes Portát javítsák ki a tévedést. Székely Mózesre hárult a feladat, hogy eljárjon az ügyben, aki ily szavakkal járult a császár elé: „Hatalmas győzhetetlen császár, amit megadta az erélyi fejedelem önagysága holta után a fiának a fejedelemséget, a levélben nem írták volt jól a fia nevét: a hol immár ebben meg van írva, ugy, amint kívánta.”⁴⁷ Az írást javították. Kérdés: mit kapott II. Apafi Mihály?

⁴³ *Jakab*: Az utolsó Apafi i.m., 10.

⁴⁴ Czegei Vass György naplója. – http://kt.lib.pte.hu/konyvtar/kt06031701/3_0_2_pg_38.html (letöltve: 2012. II. 23.)

⁴⁵ Ua. 38–39.

⁴⁶ Ua. 39–42.

⁴⁷ *Jakab*: Az utolsó Apafi i.m., 11.

Székely Mózes írta, hogy ő azon volt, hogy ahdnamét hozzon, de a fővezér, azt berátnak mondja. A végleges dokumentum, csak 1685 januárjában kerül Erdélybe, mely szultán Szolimán által íródott.⁴⁸

„...a mostani erdélyi fejedelem Apafi Mihálynak holtá után az ő parancsolatjából fejedelmeskedő s arról császári czímerét mutató fiának ifju Apafi Mihálynak, dolga végett, apja második levelével és ajándékával együtt, az erdélyi három nemzetből álló nagy rendeknek kérése levén, donatiójáért könyörögtek, hogy ... holtá után az erdélyi fejedelemség megint fiának ifju Apafi Mihálynak adassék, s az bírja a birodalmat, de az igaz engedelmesség útján hűségesen állván, a fényes portának jókívánója legyen, az erdélyi adót jó idejében beküldje ... fejedelmeskedjék ... ilyen kondíciók alatt, mint apja is bírta.”⁴⁹ Papp Sándor történész úgy vélekedik, itt sem ahdnaméról van szó, hanem berátról, ami nem az uralkodásra jogosítja fel II. Apafi Mihályt, hanem csak arra, hogy apja halála után örökölheti azt.⁵⁰ Ami viszont tény, hogy a fejedelmi jelvényeket, igaz nem egyszerre, de hiánytalanul megkapta.

Ha logikusan nézzük, semmi probléma nem merülhet fel, mivel az ország kormányzásának folytonossága a gubernium felállításával biztosított. 20-ik életének betöltése után, már önállóan kormányozhat II. Apafi. Ám az Élet, mint oly sokszor, most is ellentmondott a logikának. Legfőképpen, ha az élet alatt a két nagyhatalmat, a Fényes Portát és a magyar királyi udvart értjük. I. Apafi Mihály 1690. április 15-én bekövetkezett halála után azonban, a Porta ahelyett, hogy megerősítené, szinte azonnal ahdnamét és vitathatatlanul ahdnamét és nem berátot adott Thököly Imrének, aki erejét meg is mutatta 1690-ben a zernyesti csatában. A főurakra már oly jellemző módon, most sem volt egyetértés közöttük mi is a teendő, ki is a fejedelem Erdélyben, vagy ki legyen a fejedelem Erdélyben. Egy csoport Thököly mellé állt, mondván a Porta őt akarja, akkor előbb utóbb úgyis a Porta akarata érvényesül. Ez volt a kisebb rész. Ugyanis 1686 után, mikor a Habsburg erők visszafoglalták Budát, a török hadiereje és politikai súlya megroppanni látszott, ami az 1680' évek végén már szemmel láthatóan megfogyatkozott. A főurak döntő többsége a változást, szerintük csak jót hozható politikai fordulatot, már a Habsburg udvartól remélte. De itt is két pártra szakadtak az urak. Abban egyetértettek, hogy a császári udvart kell bevonni az erdélyi fejedelem kérdéskörbe, ám ott már eltérés volt, hogyan alakuljon II. Apafi sorsa. Közel fele-fele arányban volt az egyik ág amellet, hogy addig kell a Portára járni, amíg a császári udvar egyértelműen meg nem erősíti a gyermek Apafit a fejedelemségében, a másik ág pedig elfogadta volna az udvar azon ajánlatát, hogy kedves előttük a gyermek, de nagykorúságáig nem erősítik meg a fejedelemségben, akkor majd visszatérnek a II. Apafi kérdéshez, ez idő alatt egyértel-

---

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ Ua. 11–12.

⁵⁰ Papp Sándor: Muszlim és keresztény közösségek i.m., 57.

műen a guberniumé lesz a teljes hatalom. Erdély fejedelmének kérdésében teljes a bizonytalanság az 1690-es években.

II. Apafi Mihályt, nem erősítik meg portai részről, de a magyar király sem. Az 1690-ben kelt Diploma Leopoldinum sem rendelkezik egyértelműen sorsáról. Nyitva hagyja a kérdést annak nagykorúságáig, ha eléri azt, elismerik – talán – fejedelemnek. Nem így történt. A bécsi udvar, kezdetben csak a birtokaihoz való jogát kérdőjelezte meg II. Apafi Mihálynak (Fogaras, Huszt, Radnót), majd szerintük a hátuk mögött kötött házassága miatt kell felelnie, végül, arra a következtetésre jutnak, Apafi az udvar színe előtt érveljen birtokai mellett, felvitették Bécsbe, ahonnan már nem tért vissza többé Erdélybe. 1696-ban kezdődtek a „rab” évei, felesége Bethlen Kata csak 5 év múltán mehetett utána. II. Apafi Mihály, Bécsbe való felhívása/vitetése nem volt új keletű gondolat 1696-ban. Már 1690-ben, apja halála után felvetette Donat Heisler generális I. Lipótnak ezt a lehetőséget.⁵¹ 1690. augusztus 10–15. körül értek az erdélyi követek Bécsbe, tárgyalni a kialakult helyzetről, kérve a Haller diploma megerősítését, és II. Apafi fejedelemmé történő elismerését. I. Lipót nem kívánta megerősíteni egyiket sem, de a gyermek sorsáról úgy akart rendelkezni, hogy a gyermek Apafi a bécsi udvarban nevelkedjen. Azonban, az erdélyi rendek nem egyeztek bele, indoklásuk szerint csak politika bonyodalmakat okozna.⁵² Így a gyermek Apafi 1690-ben még megmenekült a bécsi „vendégszeretettől”.

1694. évi eljegyzése Bethlen Katával, újabb ütköző ponttá vált Erdély és magyar uralkodó között. I. Lipót, mint II. Apafi hivatalos gyámja, szerinte jogosan várta el, hogy ő választhasson feleséget számára vagy legalább is kikérk a véleményét és jóváhagyását. Az ügy az erdélyi konferencia elé került 1694. szeptember 15-én és jó fél évig máról sem folyt a diskurzus, mint Apafi eljegyzéséről. Engedhetik neki a Katával kötendő házasságát vagy sem, kell hozzá I. Lipót hozzájárulása vagy sem? A döntés végül megszületett, nem kell hozzá I. Lipót engedélye, de mivel a kiházásítási folyamatból úgymond kizárták a magyar uralkodót, tudta nélkül cselekedtek, tekintélyének megsértésére hivatkozva, a lakodalom még nem lehet meg, és az ünnepségen sem fog részt venni a felséges király.⁵³ Hogy II. Apafi Mihály számára apja, sem Bethlen Katát szánta feleségül ahhoz kétség sem férhet. Fennmaradt egy követjelentés 1688. január 18-ról, amely Bécsben keletkezett és Dankelmann bécsi követ küldte Frigyes Vilmos brandenburgi választónak. Az irat tartalma szerint: Inczédi Mihály az erdélyi fejedelem, I. Apafi Mihály megbízásából megkérte a választófejedelem lányának kezét a fejedelemfi számára. Dankelmann – nyilván a fejedelem bécsi megítélése

---

⁵¹ *Trócsányi Zsolt: Habsburg politika és Habsburg kormányzat Erdélyben. 1690–1740.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988. 46.

⁵² Ua. 47–48.

⁵³ Ua. 52.

alapján – nyomatékosan felhívta a választó figyelmét, hogy ezt a frigyet meg kell tagadni, viszont nem zárta ki más jövődöbeli megnevezését.⁵⁴

Úgy tűnik, I. Apafi Mihály szorosabbra szeretne volna fűzni a szálakat a Habsburgokkal, a magyar királlyal, egy esetleges házasság révén is. Átlátta, hogy a hatalmi egyensúly a török oldalon egyre lefelé billen, míg a másik oldal egyre erősebb. Jónak látta biztosítani Erdély sorsát a növekvő nagyhatalom kötelékében. Talán éppen emiatt a házassági törekvés miatt érte meglepetésként I. Lipót az a hír, hogy II. Apafi Mihály egy erdélyi előkelő lányát jegyezte el. Bizonyosra vehette, hogy gyámként és magyar királyként, a politikailag már felé tendáló Erdély ki fogja kérni a véleményét II. Apafi házasságával kapcsolatban, sőt talán még a választást is rábízhatják. Ezek után érthető, hogy mindent meg tesz annak érdekében, hogy Erdélyt és benne az ifjú Apafit a bécsi politikához kapcsolja a lehető legtöbb szállal. Házasságára, mint egy válasz reakcióként is értelmezhető, I. Lipót azon utasítása, hogy II. Apafi Mihály a lehető legrövidebb időn belül tegye le felé a hűség esküt. 1696. június 16-án kelt az a dokumentum, amelyben közlik, hogy II. Apafi Mihály letette alattvalói hűségesküjét Lipót császár és annak fia, Józsefre, és annak tényét, hogy az esküt 1696. május 1-én elvégeztetett, 19 és fél évesen. Az esküt hitelesítette Bethlen Miklós kancellár és Bánffy György gubernátor, deponálta a Tanács előtt gróf Csáky László.⁵⁵ „...én a Felsőleges Leopoldus római Császár és Felsőleges József, Német és Magyarországnak királya és ő Felsőlegesség successori kegyelmes Urainak tökéletes és igaz hűve és subditusa, a Méltóságos királyi Guberniumhoz pedig az ő Felsőlegesség szolgálatját és hazánk megmaradását a Diploma és Törvények szerinti illető dolgokban, engedelmes, az ő Felsőlegesség igaz jóakaróinak jóakarója, ellenségeinek és gonoszakaróinak pedig ellensége és gonoszakarója leszek, sem barátságért, sem atyafiságért, sem ígéretért, sem adományért, semmi nemű tekintetek alatt el nem árulom...Egy szóval ő Felsőlegességhez életem fogytáig a feljebb megírt dolgokban tökéletes igaz és hív leszek. Isten engem úgy segiljen s úgy adja lelkem idvességét.”⁵⁶ Megkérdőjelezhető, hogyha nem ismeri el fejedelemnek felnőtt kora előtt, akkor jogos volt-e adott kor betöltése nélkül felesketni a magyar királyra. Azonban, majdnem egy év múlva, 1697. március 2-án keletkezett a lemondási nyilatkozat, amelyben II. Apafi Mihály lemond erdélyi fejedelmi jogairól, valamint a címéről is. A dokumentumot a mellékelt szöveg alapján: „...a királynál ő Felsőlegességénél Audientiája délest hetedfél órakor, Urunknak ő Nagyságának, ezt nyújtotta be Memorialében, szóval is ezeket proponálva.”⁵⁷ 1701. július 10-én keletkezett dokumentumban, I. Lipót császár római szent birodalmi hercegi címet ad II. Apafi Mihály részére, utódait pedig a római szent birodalmi

---

⁵⁴ Történelmi Tár. 4. k. Bp., 1884. 553.

⁵⁵ *Jakab*: Az utolsó Apafi, i.m. 248–249.

⁵⁶ Uo.

⁵⁷ Ua. 267–268.

grófi méltóságra emeli. A Történelmi Tár nem közli a teljes szöveget, mely az itt megadott adatok alapján a bécsi udvari kamara levéltárában található. Csak a címerre vonatkozó részt emeli ki, és a 6. pontját melyben az utódoknak a grófi rangot biztosítja.

Magáról az iratnak a fizikai formájáról viszont bőséges információval szolgál. „Az oklevél aranyos szövetbe kötött negyedréti könyv alakban pergamenen igen díszesen van kiállítva, 34 oldalra terjed és aranyzsinórról lefüggő császári kettős aranypecséttel van ellátva.”⁵⁸ A továbbiakban a Habsburgok címérét ismerteti, mely mellett a kibővített Apafi címer is megtalálható. A képen mely ezeket tartalmazza, a császár a választófejedelmek csoportjával együtt látható, valamint fia József is megjelenik rajta.⁵⁹ A dokumentum további feldolgozást igényel.⁶⁰ Jakab Elek is közölt egy levelet, szintén 1701-ből azzal az alcímmel, hogy abban Lipót, II. Apafinak római szent birodalmi hercegi címet, míg utódainak a római szent birodalmi grófi címet biztosítja. A forrás helyének pedig a volt erdélyi királyi kormányzékeni levéltárat adja meg.⁶¹

Miután II. Apafi lemondott az erdélyi fejedelemségről, a császári udvar a lemondást azzal kérte megerősíteni, hogy az 1684-ben kapott fejedelmi jelvények közül a zászlót ünnepélyesen adja át a császárnak 1701-ben.⁶²

További kutatási igényel, hogy miért nem azonnal, az 1697-i lemondás után emeli II. Apafit szent római birodalmi hercegi címre, miért vár mindezzel 1701-ig a magyar király?

Erdély fejedelmi címét tehát nem birtokolja tovább II. Apafi Mihály, arról Lipót „előtt” lemondott. De kit tekintenek fejedelemnek a rendek? Valószínűsíthetően 1707 tavaszáig II. Apafi Mihályt. Mondom mindezt arra alapozva, hogy a rendek, csak az 1707. március 28 – április 21. között tartott országgyűlésen törlik el fejedelmi jogait Erdélyben.⁶³ Amelyről a második törvény rendelkezik.

„Apafi Mihály Erdélyi Fejedelemségre való Electiójának abrogatiojáról... Tudva lévén előttünk, hogy néhai Apafi Mihály fejedelmünknek ugyanazon nevet viselő fia, az atyja tekintetéért hozzá mutatott jóakarattal háládatlanul visszaélvén, szabad választásunk szerént való fejedelemség belüli Jussát más idegen Titulussal nemcsak felcserélte, hanem Törvényünknek megrontásával az Austriai Háza Tránsferálván, oly nyilvánvaló ellenségünknek bocsátotta birodalmába... Jóllehet pedig a mennyiben hittet magéát Országunkhoz le nem kötelezte, és ellenben mi is Homagiumunkat nem praestáltuk, minden Jurisdictionjától

⁵⁸ Történelmi Tár 10. k. Bp., 1887. 730–731.

⁵⁹ Uo.

⁶⁰ A dokumentumot, Dr. Fazekas István – bécsi levéltári delegátus – úrtól kaptam, II. Apafi Mihály hercegi kinevező okiratával együtt. Ezúton is köszönöm a segítségét és munkáját. HHStA Allgemeine Urkundenreihe 1701. IX. 7.

⁶¹ Jakab: Az utolsó Apafi, i.m. 302–303.

⁶² B. Szabó: Az erdélyi fejedelmi jelvények, 65.

⁶³ Ua. 316–317.

per se felszabadultunk: mivel másként is a fejedelmi szokott Condiociok ellen másra Jussát nem transzferálhatta, és a mennyiben maga Személyére nézve, Transferálta is, azzal Országos Jussunknak nem praejudicálhatott, s így következésképpen önként magát kirekesztvén, tovább a Fejedelmi Jusra érdemtelenné tette magát... mindegy Jussát és Praetensioját abrogáljuk, fejedelemségét renunciólunk, és magunkat országotól kötelessége alól feloldozzuk... azt cselekedjük, a mit törvényünknek rendi az ily állapotban szokott hozni magával.”⁶⁴

A harmadik törvény az Ausztriai Házra vonatkozik:

„Az Ausztriai ház Erdélyi Fejedelemséghez való jogának s adományozásainak eltörléséről hozott törvénycikk... Apafi Mihály fejedelmünkkel kötött szövetségnek színe alatt Hazánkban fegyverét behozván, nemcsak Végházainkat hatalmunk alól kikapá, hanem egyszersmind az által régi Szabadságunkat megzabolázván és annak utána az ifjabbik Apaffi Mihály Translatiójával dolgait hímezvén, a Fejedelmi kormánynak is egész Jussát erőszakos Birodalmának hálójába hajtá, a honnan mennyi törvénytelenések, szabadságinknak romlása, privilégiuminknak megcsönkítási, jószágainknak foglalási határainknak eladási ... Nemzetünk csúfoltatási...kínzások, ölések... származtatnak légyen, szemléltük mindnyájan! ... Az Ausztriai Háznak Uralkodásától eliszonyodván, azt soha ne javallják, se bé ne vegyék, sub Anathemate et perpetua perduellionis in Partiam Nota, kényszerítjük és kötelezzük.”⁶⁵

Tehát nemcsak a fejedelmet fosztották meg jogaitól, hanem az Ausztriai Háztól is elvették a jogait az említett passzusokban. Így II. Apafi esetén jogilag minden szálát elvarrtak Erdély viszonylatában. Ez azonban nem érvényes örökölt birtokaira, mert pl. az 1717-es összeírásban feltűnnek az „ősi” Apafi birtokok is.⁶⁶

Összegezve: ha legitim uralkodónak csak akkor tekinthetjük a fejedelmet, ha az erdélyi diaeta élve libera electio jogával megválasztja fejedelmévé, ha a Fényes Porta és a magyar király egybehangzóan, kétséget kizáróan, ceremoniálisan is, „írásosan” is megerősít, akkor I. Apafi Mihály 1688 júniusától tekinthető törvényes uralkodónak a fejedelemség élén.

II. Apafi Mihály esetében sokkal összetettebb a kép. A rendek ugyan megválasztották – szabad fejedelemválasztással – apja utódjául, de mivel kiskorú, sem II. Apafi, sem a rendek nem tették le kölcsönösen az esküt. A Porta, az 1681. évi választás után, 1684-ben, beráttal valóban megerősítette, elismerte jogát a fejedelem örökléséhez, de I. Apafi Mihály, 1690-ben bekövetkezett halála után, nem ismeri el fejedelemnek, helyette, Thököly Imre kap szerződéslevelet, ahdnámét. Következésképpen, a Porta részéről nem fejedelem II. Apafi Mihály. Nem feje-

---

⁶⁴ Uo.

⁶⁵ Ua. 318–319.

⁶⁶ <http://mol.arcanum.hu/urbarium/opt/a101112.htm?v=pdf&q=WORD%3D%28apafi%29&s=DAT&m=0&a=rec> (a letöltés ideje: 2012. március 2.)

delem a magyar király részéről sem, aki szintén nem hitelesíti a választás tényét. Ezek alapján kijelenthető, hogy II. Apafi Mihály nem volt Erdély legitim fejedelme. Kutatási feladat, hogy miért nem teljesítette a magyar uralkodó a Diploma Leopoldinumban rögzítetteket, II. Apafi nagykorúsága elérése után és tette meg fejedelemnek?

Ezen gondolatmeneten tovább haladva adódik a kérdés ki volt a fejedelem I. Apafi Mihály halála után? II. Apafi Mihály úgy tűnik, nem. A válasz talán Thököly Imre lenne? Thökölyt, mint láttuk 1690-ben a Porta ahdnáméval ismerte el fejedelemnek, a török részéről, ő legitim uralkodó. De a magyar király részéről ő sem kap elismerést. Tehát Thököly Imre sem rendelkezik a legitimitáshoz szükséges két „engedéllyel”.

A kérdés nyitott: miért kellett lemondania II. Apafi Mihálynak az erdélyi fejedelemségről, ha a magyar király nem ismerte el fejedelemnek?